

וזהו שורש קדושת היסוד דכנסת ישראל, שאין צריכים לעצות דדברי תורה, כי הם מתקשרים בהש"י לגמרי ביסוד קבוע וקיים שלא ינתק בין על ידי מסיתים ומפתים — כנחש ושאור שבעיסה, בין על ידי כפיה וגזירות ויסורין — כעקרים ושעבוד מלכויות, לא יוכלו לערבבו עמהם גם בלי שום סיוע דתורה תבלין, שהוא נגד הסתת פרטיות דיצר הרע, אבל נגד שורש היהדות שלא יתערב בגוים, בזה בני ישראל נבדלים בשרשם מלידה מבטן ונימולים לשמונה טרם ידע הנער כלום בא בברית חותמו של הש"י שהוא המבדיל בין ישראל לעמים...'.
(רסיסי לילה נו, עמ' 169)

'דתניא ושפך וכסה במה ששפך וכסה — שלא יכסנו ברגל, שלא יהו מצות בזויות עליו' —
הנה בעת שנותנים צדקה להעני ונמצא מקיים בהעני מצות צדקה ועוד כמה מצות עשה כמו והחזקת בו, אז העני הוא ממש כמו בחינת אתרוג בעת שנוטלו לצאת בו, דאף על גב דאתרוג אחר המצוה אין בו שום קדושה מכל מקום בעת קיום המצוה חלה עליו קדושת המצוה ואסור בהנאה ובתשמיש של חול, ובעצי סוכה מבואר במסכת סוכה (דף ט) כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה ואסורים בהנאה, וכן אסור לנהוג בו מנהג בזיון וכמו דדרשינן בשבת מקרא גבי כיסוי הדם במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהיו מצות בזויות עליו. כן העני ממש בעת שנותנים לו אסור ליתן לו בבזיון חלילה, וזהו איסור דאורייתא' (בית הלוי ס"פ תרומה).

דף כג

'עששית שהיתה דולקת...' — משמע מכאן שנר חנוכה הנתון בעששית — כשר. ואף על פי שלענין ברכת 'מאורי האש' יש סוברים שאין לברך על אש שבעששית אפילו השלהבת נראית דרכה (ע' ברכות נג ובפוסקים), שונה שם שתקנו ברכה זו על בריאת האור, ועיקר בריאתו בגלוי. אבל לענין שאר הלכות, ראיית דבר דרך זכוכית נחשבת ראייה לכל דבר. ועוד הלא מצוה להניח נר חנוכה בחוץ, וודאי אי אפשר ללא עששית — הרי שמעיקר התקנה מוכח שעששית בנר חנוכה כשרה.
(עפ"י מפרשים; שיעורי הגריש"א שליט"א).

היו גדולים שעוררו, כשמדליק בחוץ בכלי זכוכית ואחר הדלקתו סוגר את דלת הכלי, הרי בשעת ההדלקה כשהדלת פתוחה, הרוח עלולה לכבות את הנר והרי זה דומה למי שלא נתן שמן כשיעור בשעת ההדלקה והוסיף אחר כך, שלא יצא ידי חובה (להשו"ע — תרעה, ב). ואכן המהרי"ל דסקין היה מהדר משום כך שתהא העששית תלויה ופתוחה מלמטה, כדי שבשעת ההדלקה יכולים הנרות לדלוק ללא סתימה. ואולם הגרצ"פ פרנק (ב'הר צבי' כאן) כתב לישב המנהג. וכן בספר בית ישי סוסי קכג).

'אמר רבי יהושע בן לוי: כל השמנים כולן יפין לנר...' — נראה שאמר 'כולן' — אפילו אותם השנויים במשנתנו לפסול, יפים לנר חנוכה. (רא"מ הורביץ, וכדקיימא לן להלכה — דלא כרב הונא שאמר (לעיל כא) אין מדליקים בהם נר חנוכה.

ונראה שגם שמן שריפה שאין מדליקים בו נר של שבת, כשר להדלקת נר חנוכה, ואפילו לישראל שאסור לו ליהנות מהדלקת תרומה טמאה, הלא מצוות לאו ליהנות ניתנו ואסור להשתמש לאורה. ואולם לרבה האוסר להלך בשמן שרפה

שנא יטה, יהא אסור בשבת של חנוכה להדליק בו נר חנוכה. וכן משמע מדברי הרשב"א בשם רבו ובחדושי הר"ן. אבל להלכה קיימא לן כרב חסדא שאין חשש הטייה, ונראה שמותר בכל אופן. וע"ע מהר"ץ חיות לעיל כא. ולהלן כד. אלא שיש לדון לפי דעות הסוברות (ע' בס' תערב, ג) ששמן האסור בהנאה אין מדליקים בו משום 'כתותי מכתת שעורא', אם כן לדעת כמה ראשונים (ר"פ לולב הגזול) גם תרומה טמאה מכלל איסורי הנאה היא ואומרים בה 'כתותי מכתת שעורא'. וע"ע יד דוד; רשימות משיעורי הגר"ד סולוביצ'יק — סוכה לא. שו"ר במשנה למלך (תרומות ב, יד) שהביא מהירושלמי, שמותר להדליק נר חנוכה בשמן שריפה).

'אמר אביי: ודאי דדבריהם בעי ברכה, ספק דדבריהם לא בעי ברכה... רבא אמר: רוב עמי הארץ מעשרין הן' — משמע לכאורה שלדעת רבא אף ספק דדבריהם בעי ברכה, ודמאי שונה, שאפילו אינו ספק אלא חומרא בעלמא.

יש שלמדו מכאן שכל מצוה שהוא צריך לעשותה מפני הספק, כגון מצוה של תורה שיש לו ספק אם יצא ידי חובתו אם לאו, כשהוא חוזר ועושה — מברך, שהרי לדעת רבא מברכים על ספק דדבריהם. (כן נראית דעת רבנו יונה — ברכות יב, לענין ספק אמר 'אמת ויציב', שחוזר על כל הברכה. וכן מובא ברא"ש בחולין פ"ו א) בשם רבנו יונה לענין ברכה על כיסוי דם הכוי. וע' גם בהשגות הראב"ד מילה ג, ו; סוכה ו, יג; חנוכה ג, ה).

[כפי הנראה דעה זו מפרשת 'ספק דדבריהם' — כל מצוה שהיא מסופקת אין מברכים עליה, שהרי הברכה גופא אינה אלא מדבריהם, הרי שבספק מצוה יש כאן 'ספק דדבריהם', כלומר ספק בחיוב ברכה. ולרבא גם ספק דבריהם בעי ברכה. עפ"י הרמב"ן וחדושי הר"ן. וראה משא ומתן על פירוש זה, בשו"ת הריב"ש רכא; שו"ת משיב דבר ח"ד עז ד"ה והראיה].

(ואעפ"י שכלל הוא בכל מקום 'ספק ברכות להקל' — זהו כשהספק בברכה עצמה, אבל כל שהספק במצוה, כיון שמחויב לכסות מפני הספק, מברך.

ואם תאמר, מכל מקום הלא עתה אין מצווה בדבר בודאי וכיצד יכול לומר 'וצוננו'? — לא קשיא, שכשם שמברכים על מצוה דרבנן משום שצונו לשמוע לדברי חכמים, ויכול לומר 'וצוננו על נטילת ידים', אעפ"י שלא צונו באופן ישיר על הנטילה, אלא צונו לשמוע לחכמים, והם המצוים על הנטילה, אף כאן, כיון שנתחייבנו לקיים המצוה מפני הספק, הרי בפועל נצטיינו בה לקיימה עתה.

וה"ל רבי צדוק הכהן מלובלין (צדקת הצדיק — טז): 'דבר מצוה שעושהו מפני הספק — חל עליו קדושת השם יתברך בוודאי, כיון שצריך לעשותו מפני הספק, דוגמת יום-טוב שני. ועיין שבת כג. דמברכין 'אשר קדשנו במצותיו' אספק, חוץ מדמאי דרוב עמי הארץ מעשרין...! והיא היא הוכחת רבנו יונה.

ואולם אין כן דעת הר"ף (להלן פ"ט) ורב האי גאון והרמב"ם (מילה ג, ו; סוכה ו, יג ועוד), אלא כל מצוה שהוא עושה אותה מפני הספק — אינו מברך עליה. ולפי דבריהם — תירץ הרמב"ן — זה שהוצרך רבא לסברת 'רוב עמי הארץ מעשרין' לא משום שסובר שמברכים בספק, אלא משום שלולא סברה זו, כיון שחכמים תקנו להפריש מפירות דמאי, הרי זו מצוה ודאית מדבריהם ולא ספק. אך כיון שרוב ע"ה מעשרים ואינה אלא חומרא [ויש בדמאי קולות מסוימות], לכך עשו חכמים היכר בדבר, שלא יברך. (וכן כתב הר"ן. וכ"כ הרמב"ם (בתשובה שלג). וכן דעת הרא"ש (בחולין פ"ו א). ועיין עוד בהרחבה בשו"ת הריב"ש רכא; בהגר"א או"ח תרפח; אבי עזרי (קמא) יו"ט ו, יא.

עוד בגדר חיוב הפרשת דמאי, אם גדרו לחוש לספק או שמא הוא חיוב מוחלט מדבריהם — ע' 'קובץ הערות' עה, ז; 'קובץ על יד' עמ' תצג).

להלכה כתב השו"ע (יו"ד כה, ג) שלא לברך על כיסוי דם הכוי. ואולם כתבו כמה פוסקים: דוקא בכגון

זה, שספק אם חייב במצוה אם לאו, או בכגון מילת אנדרוגינוס. אבל אם ודאי חייב והספק הוא אם מקיימה כעת אם לאו, כגון שיש לו ספק אם כבר קיים המצוה מקודם אם לאו — מברך. (עפ"י דרישה פר"ח ופמ"ג או"ח סז; חוות דעת יו"ד קי; חיי אדם ה,כד. עוד בענין זה: ריטב"א — ברכות לג; חות דעת — יו"ד קי ב'בית הספק; חוט המשולש (לגרא"י מוולאזין. ב); רש"ש נדרים נט. אור שמח — מילה ג; באור הלכה רלט; מנחת שלמה יה; אגרות משה או"ח ח"ב יח; מנחת יצחק ח"ב צח,טז; מאור ישראל ומגדים חדשים — כאן. וע"ע בענין זה והמסתעף, במובא בחולין פה. יש להדגיש שהגידון האמור אינו שייך בהכרח למה שכתבו הרבה פוסקים על מצוה מדרבנן שיש ספק בהכשרה, שאנו מכשירים לעשותה משום הכלל ספקא דרבנן לקולא, שאפשר גם לברך עליה (ע' למשל במג"א קנט סקט"ו לענין נטילת ידים; באה"ל קס ד"ה מים; שעה"צ שם אות סט; באה"ל רסא,א; משנ"ב תפוא,א) — כי שם אנו פוסקים לקולא ומכשירים מצוה זו, ושוב קיומה ועשייתה נידונים כודאיים, אבל כאן יש ספק בעצם חיובו או קיומו, ואנו מצריכים לעשותה מפני חשש הספק בלבד).

'אמר רב הונא: חצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות... משום חשדא' — כתבו אחרונים שהטעם 'משום חשדא' אמור רק במקום שיש בסיס לאותו חשד, ולא בכל מקום שיבואו לחשדו, כגון כאן שבעצם מן הראוי להדליק בכל פתח, שהרי יש להרבות בפרסום הנס, וכיון שבני אדם רואים שאינו חש לדבר, יבואו לומר שאינו מדליק כלל. — ע' במובא בברכות ח משו"ת מים עמוקים (י); שו"ת משיב דבר ח"א מג; אגרות משה אה"ע ח"א לו,א, וביו"ד ח"ג נח,ב ובאו"ח ח"ב מ וז"ד פב. ושם דן בחילוק שבין 'חשד' ל'מראית העין'. וגם נקט שמסתבר שהאיסור להביא עצמו לידי חשד — איסור תורה הוא, משום 'ההיתם נקיים'. וכן צידד בשו"ת מים עמוקים שם.

שאלה שהצגתי לפני מורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א:
נסתפקתי במה שהרבה נוהגים עתה בארץ ישראל להדליק נר חנוכה בחוץ, ויש גם הרבה שמדליקים בתוך הבית — האם הנוהג להדליק בחוץ צריך להדליק בשני פתחים (ומה שכתבו הפוסקים שעתה אין חשד היינו דוקא בזמנם שנהגו כולם בתוך הבית), או שמא לא יחשדוהו שאינו מדליק כלל, כי הרואה יסבור שמדליק בתוך ביתו.
מענה:
אאמו"ר זללה"ה החמיר בזה והדליק

'אמר רבי שמעון: בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פיאה בסוף שדהו...' — כלומר, אף על פי שבאמת החיוב חל מיד בהתחלת קציר השדה, ככתוב ובקצרכם... [ע' חולין קלח.], אעפ"כ אמרה תורה שלא להניח פיאה אלא בגמר הקציר, בגלל ארבעה דברים. (עפ"י חזו"א סג, מאביו).

רבי שמעון לשיטתו הולך, דדריש טעמא דקרא. וגם במקום שאין נפקותא לדינא, דרכו של רבי שמעון ליתן טעמים לדין התורה — ע' למשל זבחים ו: ז: ערכין ל: כריתות כו. מעילה יז סע"ב ושם יח רע"א. ע"ע במובא בסוטה ח.

(ע"ב) 'נר שיש לה שני פיות עולה לשני בני אדם' — פרש"י: למהדרין העושים נר לכל אחד ואחד. נראה שהוכרח לפרש כן לפי שיטתו (לעיל כא: כג). שמדליקים בפתח הבית הפתוח

לחצר ולא בפתח החצר הפונה לרשות הרבים. ואם כן, הלא שני בני אדם הדרים בשני בתים, אם ידליקו בנר שיש לו שני פיות, נמצא נר של אחד מונח בימין פתחו ונר של האחר בשמאל פתחו. לכן פרש"י שהכוונה כאן לבעל הבית אחד המדליק כמה נרות.

ואולם התוס' (כא: ד"ה מצוה) חלקו על רש"י וכתבו להוכיח מכאן שמניחים הנרות בפתח החצר, ועל כן מובן שיכולים שני בני אדם להדליק בנר אחד שיש לו שני פיות — בפתח החצר המשותפת הפונה לרשות הרבים.

ונראה שהתוס' מייאנו בפרש"י, כי לדעתם זה שאמרו שהמהדרים עושים נר לכל אחד היינו שאדם אחד מדליק נרות כפי מספר אנשי הבית, (וכפי שכתב הרמב"ם). ולכן אם היתה כאן הכוונה למהדרין, היה צריך לומר 'עולה לשתי נרות', ולא 'לשני בני אדם'. אבל רש"י סובר שכשאמרו 'נר לכל אחד' — היינו, כל אחד מבני הבית מדליק, (כדברי הרמ"א), ואתי שפיר לשון 'עולה לשני בני אדם'. (מהגרז"נ גולדברג שליט"א)

'נר ביתו ונר חנוכה... נר ביתו וקידוש היום — נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו' — 'שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום'. (רמב"ם סוף ספר זמנים)

'דביתהו דרב יוסף הות מאחרה ומדלקת לה. אמר לה רב יוסף...' — ודאי לא היתה מדלקת בין השמשות, שהוא ספק לילה, אלא סמוך לבית השמשות, כי סברה שהמצוה להוסיף מחול על הקודש קיימת רק במלאכות של חול אבל הדלקת הנר מלאכה של קדש היא לצורך השבת, ותחילת שבייתה היא, שלפיכך תקנו חכמים שתהא זו מלאכה אחרונה. ואמר לה רב יוסף שגם הדלקת הנר צריכה תוספת-שבת.

'סברה לאקדומה' — כלומר לעשות לה תוספת ממושכת כמו לשאר המלאכות. 'אמר לה הווא סבא: תנינא, ובלבד שלא יקדים ולא יאחר'. (עפ"י ר"ן. וראה עוד בהטעמת הדברים בשינוי מה, בשו"ת משיב דבר ח"א כב ד"ה ובבואי.

והביא הר"ן מכאן ומעוד מקומות להוכיח, שהדלקת הנר היא מלאכה אחרונה ואין לעשות אחריה מלאכה, דלא כדעת הרמב"ן והרשב"א.

'ובלבד שלא יקדים' — ואם מקבל עליו את השבת מבעוד יום, [מפלג המנחה ולמעלה], מדליק בסמוך לקבלתו אין זה בכלל 'לא יקדים'. (עפ"י רא"ש ברכות פ"ד ו; טשו"ע רסג, ד. עוד בהרחבה בענין זמן הדלקת נרות — ע' בשו"ת פרי יצחק ח"א א 1-2).

— מכאן אמר רבנו תם, שגר שהוא מודלק ועומד — צריך לכבותו ולהדליקו שוב לכבוד השבת, שמכך שתקנו זמן מסויים להדלקת הנר, שתהא סמוכה לשבת, משמע שצריך להדליק לכבוד שבת דוקא. (עפ"י תוס' כד: ד"ה חובה, (דלא כיש חולקים שם). וכן נפסק להלכה).

וכל זה כשהנר דלוק שלא לשם השבת, אבל אם הדליק לכבוד שבת, אפילו הקדים הרבה לפני השבת — אינו צריך לכבות ולהדליק שוב, שהרי הדליק לכבוד שבת, ומה שאמרו 'ובלבד שלא יקדים' — היינו לכתחילה, דומיא ד'שלא יאחר'. כן כתב הגרעק"א. ואמנם הדרך-החיים חולק. אך למעשה יש לנהוג כרעק"א, כי אם בא להחמיר לכבות ולהדליק, יצא שכרו בהפסדו, שנמצאת ברכתו הראשונה לבטלה. (כן כתב בבאור הלכה רסג, ד).

במה דברים אמורים, כשהדליק לאחר פלג המנחה, אבל קודם לכן — אין הדלקתו כלום, וצריך לכבותו ולחזור ולהדליק בברכה. (כן הביא בבאור הלכה שם מ'עולת שבת'.

ואולם במטה אפרים (תרי"ד ובאלף למטה) מבואר שלדעת רעק"א בדיעבד יצא בהדלקה זו. (ובבאה"ל לא הזכיר דעה זו). ובשמירת שבת כהלכתה (מג, הערה סט) תמה על דבריו הלא רעק"א מיירי לאחר פלג המנחה ולא קודם. ולא ידעתי על מה מבוססת הנחה זו, אדרבה, מכך שהגרעק"א הקשה על לשון הרמ"א שכתב 'מבעוד היום גדול', והלא אין הדבר תלוי בזמן אלא אם הדליק לשם שבת אם לאו — מזה משמע שגם כשהדליק קודם פלג המנחה, אם הדליק לשם נר שבת יצא, שאל"כ מאי קשיא ליה, הלא יש לפרש דברי הרמ"א בשופי, כשהדליק לשם שבת, שאז אם הדליק מבעוד יום גדול דהיינו קודם פלג המנחה לא יצא — אלא משמע שלדעת הגרעק"א בכל אופן יצא. וצ"ע להלכה).

[יש מי שכתב שהוא הדין לשאר החדרים שמשמשים בהם, יש בהם חיוב הדלקה מן הדין וצריך בכלן לכבות ולהדליק סמוך לשבת (כן דעת הגר"ב זילבר שליט"א), ויש חולקים, כי מדינא אין צריך לעשות כן אלא בנרות שבמקום האכילה, ולא בשאר מקומות. (עפ"י שבט הלוי ח"ג כד). ובשו"ת אור לציון (לגר"צ אבא שאול שליט"א. ח"ב יח, יד) כתב שאין צריך להדליק נרות אלא בחדר אחד, אבל בשאר החדרים יסמוך על אור החשמל הדולק שם].

'דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן, דמוקיר רבנן הוו ליה חתנוותא רבנן, דדחיל מרבנן הוא גופיה הוי צורבא מרבנן' — האוהב חכמים, הואיל ואהבתו עליהם כאב על בן, זוכה לבנים תלמידי חכמים, מדה כנגד מדה. (ער"ן). וכיון שהוא אוהב חכמים, ודאי כבר הגיע בעצמו למעלת 'תלמיד חכם', שהרי עם הארץ שונא לת"ח, (כבפסחים מח), ושכרו הוא שגם בניו יהיו ת"ח. ואולם הירא מרבנן, (שמעלת הירא פחותה מן האוהב) — זוכה על כל פנים שהוא עצמו יהא ת"ח (עפ"י מהרש"א. וע"ע: 'פוקד עקרים' עמ' 6; 'תורת הרבי ר' זושא' עא; בן יהוידע כאן).

והירא גדול מן המכבד, שהכבוד אינו נוהג אלא בפניו, ויראה — בין בפניו בין שלא בפניו, לפיכך שכרו של הירא מרובה, שהוא עצמו יהא ת"ח. (פירוש רבנו יהונתן מלוניל).

'רב חסדא אמר: לשמא יטה לא חיישינן אלא הכא ביום טוב שחל להיות ערב שבת עסקינן...' — בתוס' רי"ד כתב שדוחק גדול הוא לומר שמשנתנו האוסרת להדליק בשמן שרפה מדברת רק ביום שחל להיות ערב שבת, [שלא כשאר השמנים האסורים בכל שבת]. ולכן פירש שרב חסדא אוסר בכל השבתות גזרה משום יום טוב שחל להיות ערב שבת. ולא חשו להאריך ולפרש זאת בגמרא. (ולפי דבריו יצטרכו כמו כן לפרש להלן כה סע"ב). וע"ע בתוס' להלן נד: ובמהרש"א.

פרפראות

(ע"ב) 'נר חנוכה וקידוש היום... נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא' — 'הנה מסרו חכמים בידינו נפלאות השי"ת וגבורתו ואהבתו לעמו ונחלתו, והם בניו — בני אדם לא, בני בכורי, עד שאנשים אחדים נצחו עם רב, גבורים עריצים, וחייבו לנו לעשות קשר סימן — להדליק נר חנוכה, לזכור הנסים שנעשו לנו בגלוי לעין כל, למען נקבל עלינו עול מלכות שמים ברצון ובשמחה...'.

נמצא כי המברך נר חנוכה כפשוטו ואינו מתבונן צורת הדברים כנ"ל, מה ישיב לשלחו דבר, הרי זה כמו שבא השליח שנמסר בידו הסימן למזכרת מיד שולחו, ויאמר לו עשיתי פקודתך, ושמרתי על הקשר, חומר ולא צורתו — מה פנים יש בו? — אשרי מי ששומר החומר בצורתו, וזה תכלית המוסר!

... והנה הא דחייב למכור כסותו (— כדי להדליק נר חנוכה), אינו מפורש בגמרא, רק הרמב"ם ז"ל הוציא זאת מד' כוסות בפסח, דהיינו נמי פרסומי ניסא. ואילו לא היה לנגד עיניו הסימן שמסרו לנו החכמים פרסום הנס, לא היה מעלה על דעתו הלכה זו, אבל יען כי הזכיר בהדלקתו כל הנסים שנעשו אז נגד עיניו, ונזכר מזה, הלא זה ממש יציאת מצרים, הנסים הגלויים להפליא, איך אפשר שחשמונאי ובניו ינצחו עריצים גבורים רבים מאד, וגם תעבדון את הא' על ההר הזה כמו במצרים, נתקיים גם כן אז בהנס שנעשה בהשמן... ונראה גלוי כי לפני הרמז"ל עמד הנס הנמסר לידו כנגד עיניו, להכיר הדבר כמו חי, כי זה יציאת מצרים ממש, על כן העלה הלכה מד' כוסות, שחייב למכור כסותו על הדלקת נר חנוכה כמו על ד' כוסות... (מתוך חכמה ומוסר ח"א ט).
עוד על דברי הרמב"ם — ע' בשו"ת אבני נזר או"ח תקא.

'אמר רב הונא... הזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין' — מצינו שנתקיים זאת ברב הונא עצמו; במסכת מגילה (כו:): מסופר על רב הונא שמישכן את אזורו בעבור קידוש היום, ומצינו (בברכות ה: וע' בתענית כ:): שהיו לו ארבע מאות חביות יין. ('נפש חיה' לר"ר מרגליות או"ח ערב, ט).
ע"ע: שבט מוסר מ יא-יג.

'דביתהו דרב יוסף הות מאחרה ומדלקת לה, אמר לה רב יוסף: תניא, לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה, מלמד שעמוד ענין משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן' — לא נסתפק רב יוסף בעיקר הטעם, שאסור לאחר שמא תחולל השבת ושמצוה להוסיף על קדושתה, אלא הסביר לה במדרש יפה ומובן אף לעמי הארץ שאין לאחר. ומכאן יש ללמוד לכל כיוצא בזה, כאשר באים להוכיח להמון העם, יש לקרב את תורת ה' אל לבם. (עפ"י עלה יונה עמ' תח, ע"ש).
ראה עוד כענין הזה ברש"י להלן ל: ד"ה מוטב; 'לקט שיחות מוסר' לגרא"י שר, ח"ב עמ' שג.

דף כד

'מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון... איבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה במוספין...' — מבעיות אלו וכיוצא בהן נראה שתקוני הברכות לא באו לשלמותן עד אחר חתימת התלמוד. וכן משמע בהרבה מקומות במסכת ברכות ועוד. (ריעב"ץ).
ע' למשל ברכות לג: 'הוא דנחית קמיה דר' חנינא, אמר הא-ל הגבור...'. וע"ש לד. 'מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר...'. ואולי זו כוונת אמרם (שם מג.) 'עייין בבברכת מזונא קאמר לך' — להסדיר לעצמו הנוסח. וכן מצאנו רבות שנחלקו ודנו בגמרא על נוסחאות הברכות.

ג. סלע של מעשר שני — אין שוקלים כנגדו דינרי זהב, (לראות אם שלמים הם אם לאו). ואפילו כדי לחלל עליהם מעשר שני אסור — משום ביזוי מצוה. ופרשו בגמרא שגם לפי הדעות המתירות להדליק מנר לנר על ידי קיסם, כאן אסור — גזרה שמא ימצא המעות חסרים או יתרים ולא יחלל עליהם, נמצא שביזה המעשר שלא לצורך.

דפים כב — כג

לא. מצות נר חנוכה — האם הדלקה עושה מצוה או הנחה? מהן הנפקות המבוארות בסוגיא?

הסיקו בגמרא ש'הדלקה עושה מצוה' ולא ההנחה, ולכן עשית שהיתה דולקת כל השבת, למוצאי שבת מכבה ומדליקה לנר חנוכה, ואילו הנחה היתה עושה מצוה, היה צריך לאחר שכיבה להגביה ולהניחה לשם מצוה.

ולכן מברכים 'וצונו להדליק נר'.

משמע בתוס' שאילו הנחה עושה מצוה, המדליק נר חנוכה יוצא בו כל ימי החנוכה כל זמן שהוא דולק, ואין צריך לכבות ולהדליק שוב. ומרש"י משמע שצריך לכבות ולהדליק (עפ"י מהרש"א ושפת אמת. וע"ע שבט הלוי ח"ו פב).

וכיון שהדלקה עושה מצוה, אם הדליקה חרש שוטה וקטן — לא עשה ולא כלום, אבל אם הנחה עושה מצוה — אין נפקותא מי המדליק אלא מי המניח.

הרב האדר"ת יצא לחדש שמה שאמרו הדליקה חש"ו — לא עשה ולא כלום, דוקא אם לא שלחם בעל הבית, אבל אם עשאו שליח, הגם שאין להם שליחות, יצא ידי חובתו, כי מכל מקום נעשה המעשה עבורו. וב'הר צבי' פקפק בדבריו מכמה צדדים.

עוד מבואר בגמרא שאילו הנחה היתה עושה מצוה, היה אסור (לדעת רב. עתוס') להדליק מנר לנר, שהרי אין מצוה כל כך בהדלקה, והרי זה דומה למדליק מנר לנר על ידי קיסם.

ואולם, בין אם הדלקה עושה מצוה בין אם הנחה, מי שהיה תפוש בנר חנוכה ולא עזבו במקומו — לא עשה ולא כלום, כי הרואה אומר לצרכו הוא שאוחזו. וכן המדליק בפנים והוציא לפתח — לא עשה ולא כלום, כי הרואה אומר לצרכו הוא שהדליק.

כיון שהדלקה עושה מצוה, יש מי שאומר שאם בשעה שמדליק לא היה שמן כשיעור הנצרך — לא יצא ידי חובתו, גם אם הוסיף שמן אחר כך (עפ"י רא"ש; טשו"ע תרעה, ב). וידליק שוב ללא ברכה (משנ"ב שם).

דף כג

לב. א. האם אשה מדליקה נר חנוכה?

ב. מה דינו של אכסנאי בנר חנוכה?

ג. אלו שמנים יפים לנר?

ד. כיצד מברכים על נר חנוכה?

ה. חצר שיש לה שני פתחים — כמה צריך להדליק בה?

ו. נר שיש לה שני פיות — האם היא עולה לשני בני אדם?

- ז. מילא קערה שמן והקיפה פתילות — האם עולה לכמה בני אדם או לאחד?
 ח. גר ביתו וגר חנוכה; גר ביתו וקדוש היום; גר חנוכה וקדוש היום — מה עדיף?
 ט. מה שכרו של הרגיל בנר?
 י. מהו 'שמן שריפה' ומה דינו לענין גר שבת ויום טוב?
 א. אמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. וודאי שאשה כשרה להדליק גר חנוכה.
 לדעת הרמב"ם, המהדרין מן המהדרין מדליקים עבור כל אחד מבני הבית, וגם לנשים. ואולם מנהג האשכנזים עתה שכל אחד מבני הבית מדליק מלבד האשה והבנות הגדולות. ודוקא לענין ההידור, אבל אשה הדרה לבדה בבית — ודאי מדלקת, כאמור.
 ב. אמר רב ששת: אכסנאי חייב בנר חנוכה. ומבואר בגמרא שהוא משתתף בפרוטה עם בעל האושפיזא. ואם מדליקים עליו בתוך ביתו, כגון שהוא נשוי ואשתו מדלקת עליו — אין צריך.
 א. דוקא כשאין לאכסנאי פתח מיוחד, אבל אם יש לו פתח — חייב להדליק לעצמו שם, מפני החשד (רי"ף ושאר פוסקים). ואם מדליקים עליו בביתו, יש אומרים שכיון שכל הדלקתו אינה אלא מפני החשד — לא יברך. ואולם אם אין מדליקים עליו בביתו — ודאי מברך, כי כשמדליק בעצמו אינו שותף עם בעה"ב וחייב בהדלקה מן הדין (פוסקים).
 ב. אכסנאי שישן במקום אחד ואוכל במקום אחר — נחלקו הפוסקים באיזה מקום הוא מדליק. וכתבו אחרונים שבזמן הזה שנוהגים להדליק בפנים, הכל מודים שמקום אכילתו עיקר. ודוקא אכסנאי, אבל מי שיש לו בית קבוע, והוא אוכל באקראי אצל חברו, ודאי מדליק בביתו ולא במקום אכילתו. ואם אינו רוצה להגיע לביתו להדליק — יאמר לאשתו להדליק. ומ"מ מצוה בו יותר מבשלוחו (עפ"י משנ"ב תרעו סק"ב). ואם הולך עם בני ביתו לימי החנוכה למקום אחר — ידליק שם, ואעפ"י שביום הוא אוכל באקראי בביתו (באור הלכה).
 ג. כתבו אחרונים, לפי מה שנוהגים עתה להיות מן המהדרים להדליק גר לכל אחד ואחד — מנהג האשכנזים, נכון שהאכסנאי בעצמו ידליק גר, ובפרט כשמתאכסן בחדר בפני עצמו עפ"י (משנ"ב תרעו ס"ק ג ז).
 ד. אם אינו יודע אם מדליקים עליו בביתו אם לאו — ידליק במקום שהוא שם, ובברכה, כי דעתו שלא לצאת בהדלקה של בני ביתו (רש"ל, מובא בפוסקים).
 ויש נוהגים כן תמיד, לכיון שלא לצאת בהדלקת אשתו, ולהדליק במקום שהוא שם. ויש סוברים שכיון שהוא פטור, אינו יכול להכניס עצמו לחיוב. והנהג להדליק בברכה אין למחות בידו, אך טוב יותר להדר לצאת ידי חובת הברכה משמיעה מאחר וידליק בעצמו. או יראה להדליק לפני הזמן שאשתו מדליקה עליו בבית, כגון שידליק קודם תפלת ערבית. עפ"י משנ"ב תרעו סק"ז. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה מג, א-ב) נקט שאפילו לא כיוון במפורש קודם שהדליקה, אם אומר עתה שהיה רוצה לעשות כפי הראוי לכתחילה — ידליק במקום שהוא שם בברכה, כי כן ראוי לעשות, לקיים מצות ראייה בנרות שהוא עצמו מדליק, וזהו הידור במצוה. והוא הדין אם האשה אינה נמצאת בביתה, יכולה להדליק בברכה במקום שהיא שם.
 ה. אדם שדר עם בני ביתו בבית חמיו וכדו', צריך להשתתף עם בעל הבית בפרוטה, כדין

אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו (שו"ת הרשב"א ח"א תקמא-תקמב. ועתה נוהגים להדליק לעצמו שם, וכנ"ל).

ו. בחורי ישיבות (אשכנזים) שאוכלים בחדר אוכל משותף וישנים בחדרים מחולקים — יש להם להדליק במקום השינה, שהוא מקום מיוחד להם יותר ויש להם שם קצת בעלות. 'ומצד חשש סכנת דליקה — מחויבין אלו שלנין ומדליקין שם להטיל גורל ביניהם מי שישמור היום ומי ישמור למחר על כל הימים' (שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג יד,ה. זכורני מימי נעורי בלמדי בישיבת 'קול תורה', שהיו מדליקים בחדר האוכל, עפ"י הוראת הגרש"ז אויערבך זצ"ל. וכן מובא (בדברי חכמים' סעיף 491) בשם הגרש"פ והגר"ש שליט"א, שהעיקר להדליק בחדר האוכל).
אורח לשבת, שאוכל במקום אחד וישן במקום אחר — פסק הגר"פ שיינברג שליט"א, להדליק במקום שהוא אוכל (דברי חכמים 492).

ג. אמר רבי יהושע בן לוי: כל השמנים כולם יפים לנר. (וגם השמנים המסוימים שאמרו חכמים שאין מדליקים בהם נר שבת, שמא יטה, להלכה מותרים בחנוכה, ואף בשבת שבתוך החנוכה, כמבואר לעיל כא), ושמן זית מן המובחר, [אף יותר משמן שומשומין — לפי שאורו צלול ביותר, וגם נמשך אחר הפתילה יותר מכל השמנים, הלכך גם לנר שבת שמן זית מצוה מן המובחר. תוס'].
עדיף להדליק בשאר שמנים, או בשעוה, ולהיות מן המהדרין, מאשר להדליק בשמן זית נר אחד (פוסקים).

ד. המדליק נר חנוכה מברך 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו להדליק נר (של) חנוכה'. וברכת 'שעשה נסים לאבותינו...'. וביום הראשון מוסיף ומברך ברכת הזמן — 'שהחיינו'.
הרואה נר חנוכה (ועדיין לא הדליק בביתו, או שהוא יושב בספינה. רש"י) — מברך 'שעשה נסים', וביום הראשון מברך גם 'שהחיינו'.

א. לפי הפירוש השני ברש"י, מדובר באדם שלא ידליק הלילה, שאינו בביתו, אבל אם הוא עתיד להדליק הלילה — לא יברך על הראיה. עפ"י רא"מ הורביץ. וכן נקטו הרבה ראשונים להלכה — הרשב"א הר"ן הר"ד, וכן משמע ברא"ש. וכן יש לנהוג, שאם ידליק אחר כך, לא יברך על הראיה. ואם הוא עצמו אינו מדליק אך מדליקים עליו בביתו — מחלוקת הפוסקים האם מברך על הראיה אם לאו. והכריע המשנה-ברורה שלמעשה אין לברך, משום ספק ברכות. וע' אבני נזר או"ח תקו.

ב. לכתחילה יש לראות נר חנוכה כדי לברך, אם אינו מדליק בעצמו. פוסקים, עפ"י רבנו ירוחם.
ג. לאחר שעבר זמן ההדלקה, (כמחצית השעה מתחילת הלילה), כתבו פוסקים שאין לברך על הראיה. ע' שו"ת התעוררות תשובה ח"א סז.

ד. יש מי שכתב שבזמן הזה שבטלה מגילת תענית, אין לברך על הראיה כלל. (עפ"י צפנת פענח). ואין כן דעת שאר כל הפוסקים.

ה. לא בירך 'שהחיינו' ביום הראשון, יברך כשמדליק ביום השני. לא ברך בכל שמונת הימים בהדלקה, (וכן מי שכל שמונת ימי החנוכה אינו יכול להדליק נרות או לראותם), אפשר שמברך 'שהחיינו' אף שלא בשעת ההדלקה, על עיצומו של יום. (ע' שער הציון תרעו,ג; משנ"ב ובאה"ל תרצב א — עפ"י המאירי וריעב"ץ, דלא כמג"א). ואולם באגרות משה (או"ח ח"ה כ,ב; מג,ב) פסק כדברי המגן-אברהם שאין לברך 'שהחיינו' בחנוכה (ובפורים) אלא בשעת קיום המצוה, בהדלקה או בראיה. וכן הורה בשו"ת שבט הלוי (ח"ג צ. ע"ש).

ו. המדליק נרות במקומות ציבוריים, ויש מבין המתאספים שם אנשים שלא הדליקו ולא שמעו הדלקת הנר — נחלקו פוסקי זמננו האם יש לברך על הדלקת הנרות שם אם לאו (ראה בספר 'מצות נר איש וביתו' לר"א שלזינגר שליט"א, ב,יב).

ה. אמר רב הונא: חצר שיש לה שני פתחים, (רש"י ור"ן פרשו שיש לבית שני פתחים פתוחים לחצר. ואולם התוס' סוברים שמדליק בפתח החצר החיצונית ומפרשים בפתח החיצוני של החצר), צריכה שתי נרות.

אמר רבא: דוקא שני פתחים משתי רוחות, מפני חשד בני העיר החולפים ברוח אחת ולא בשניה, ויאמרו כשם שאינו מדליק כאן, כך אינו מדליק גם בשני, אבל שני פתחים ברוח אחת — אין צריך להדליק בכל פתח.

מסתבר שאינו מברך אלא בפתח אחד, כי הדלקת השני אינה אלא מפני החשד (רבנו יהונתן; ר"ן ורש"פ. וצ"ע אם אפשר להדליק בפתח השני בשמן פסול או בהדלקה פסולה).
כתב הרשב"א (בשו"ת, ח"א תקמ-תקמא) שעתה שנהגו שלא להדליק בחוץ אלא בפנים, אעפ"י שיש לו שני פתחים אינו חייב להדליק בשניהם. וכן כתב הרמ"א סו"י תרעא.

ו. אמר רב יצחק בר רדיפה אמר רב הונא: נר שיש לה שני פיות — עולה לשני בני אדם. (למהדרין העושים נר לכל אחד. רש"י. וכן לשני בני אדם הדרים באותה חצר. ר"ן, רבנו יהונתן).

יש אומרים שלפי מנהגנו שמוסיפים בכל לילה נר לכל אחד, וצריך ליחד מקום לכל אחד מבני הבית שמדליק, כדי שהיו ניכרים מספר הימים — אין להדליק בנר שיש לו שני פיות, ואפילו בלילה הראשון (עפ"י מגן אברהם. והא"ר מיקל בלילה ראשון, שודאי לא יטעו שאדם אחד הדליקם. ובשעת הדחק נראה שיש לסמוך על זה. 'שער הציון'). ואפשר שזה דוקא בנר אחד שיש לו שני פיות, אבל במנורות שלנו שיש להם שמונה פיות, מותר להדליק שני בני אדם, כל אחד בקצה האחר, שהרי רואים שאינם של אדם אחד, שהרי לא הודלקו סמוכים. (חיי אדם. 'וכן נוהגים העולם'. משנ"ב תרעא סקי"ב).

ז. אמר רבא: מילא קערה שמן והקיפה פתילות; כפה עליה כלי (לפני שהדליק. פוסקים) — עולה לכמה בני אדם. לא כפה עליה כלי — עשאה כמין מדורה, (שהאש מתחברת באמצעה, ואינו דומה לנר. רש"י), ואפילו לאחד אינה עולה.

א. מסתבר שאם הדליקו בזה אחר זה, הראשון יצא בהדלקתו, למאן דאמר כבתה אין זקוק לה, שהרי בשעה שהדליק לא היתה כאן מדורה. עפ"י רא"מ הורביץ. וע"ע הר צבי.
ב. אם יש הפסק מחיצה בין נר לנר וכרוחב אצבע ביניהם — מותר אף אם לא כפה עליה כלי, וכן נוהגים, שדוקא בקערה שאין שום הפסק בין נר לנר נראה כמדורה. משנ"ב עפ"י חיי אדם. ומבעל העטור (מובא בר"ן) משמע שאפילו בקערה, אם הרחיקם כאצבע זמ"ז — אינו נעשה כמדורה, ויצא. וכן מותר להדליק בפמוטות העשויים קנים קנים, מאחר שכל נר מובדל הרבה מחברו (רמ"א תרעא, ד). וכתבו אחרונים בשם רש"ל שאף על פי שמן הדין מותר, מכל מקום אין זה הידור לנר חנוכה (מובא בבאה"ל).

ח. אמר רבא: פשיטא, נר ביתו ונר חנוכה — נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. (והעני שאין לו כדי לקנות שמן לשניהם — קונה לנר ביתו).

כשיש לו שניהם, מדליק תחילה נר חנוכה ואחר כך נר שבת, כי הדלקת נר שבת היא מלאכה אחרונה שעושה, ובהדלקתו מקבל עליו את השבת. ר"ן עפ"י בה"ג. וכן דעת שאר פוסקים. ודעת הרמב"ן והרשב"א להדליק תחלה נר של שבת, שהתדיר ומשובח מחברו — קודם לחברו.

וכן נר ביתו וקדוש היום — נר ביתו עדיף, מפני אותו הטעם. ויקדש על הפת. ר"ן. ורבנו תם היה אומר שאין מקדשים על הפת כלל, וכתב להוכיח זאת מכאן. וע' רא"ש פסחים פ"י יז; שו"ת חות יאיר י.

בפירוש רבנו יהונתן מבואר, שגם אם אין לו פת שיוכל לקדש עליה — יקח נר חנוכה משום פרסומי ניסא. ואולם במשנה ברורה (רסג סק"ט ובבאה"ל) מבואר שאם אין לו פת כדי שביעה עכ"פ לשתי סעודות — יקח פת ולא נר.

נר חנוכה וקדוש היום — בתחילה נסתפק רבא מה עדיף, ולבסוף פשט שנר חנוכה עדיף משום פרסום הנס.

ט. הרגיל בנר (דשבת וחנוכה. עפ"י רש"י. וער"ח ורי"ף) — הווים לו בנים תלמידי חכמים. (או חתנים, כמעשה דבי נשא דרב שיזבי, לפירוש אחד).

[הזהיר במזווה — זוכה לדירה נאה. הזהיר בציצית — זוכה לטלית נאה. הזהיר בקדוש היום — זוכה וממלא גרבי יין].

י. שמן שריפה הוא שמן של תרומה שנטמאה, שמיועד לשריפה. לרבה, אין מדליקים בו נר שבת, מתוך שמצוה עליו לבערו גזרו שמא יטה. ואף ביום טוב גזרו אטו שבת. ורב חסדא אמר: לשמא יטה אין חוששים, אלא רק ביום טוב אסרו להדליק בו, הן נר של יום טוב, הן נר של שבת כשחל יו"ט בערב שבת — לפי שאין שורפים קדשים ביום טוב. ותניא כוותיה דרב חסדא. (וכן פסק הרי"ף).

א. לדברי רב חסדא, אין איסור אלא כשמדליק ביום טוב עצמו, אבל מדליק מבעוד יום — מותר, [אך אפשר שבשמנים שאינם נמשכים אחר הפתילה אסור אף בערב יום טוב — גזרה שמא יטה ונמצא שורף תרומה ביו"ט. כן נסתפק הגרעק"א]. אבל לרבה אסור בכל ענין, גזרה אטו נר שבת. כן מתבאר מתוך דברי הרו"ה, וכן מפורש בחדושי הרמב"ן.

ואולם רבנו יהונתן כתב גם לרב חסדא אסור מבעוד יום, שמא יטה ביום טוב עצמו או יוסיף שמן שרפה ונמצא שורף תרומה ביום טוב. ובירושלמי נחלקו בדבר. וע"ע בית הלוי (עה"ת, לקוטים לחנוכה); חדושי רא"מ הורביץ; בית זבול ח"א יד, ז.

ב. הרי"ד מפרש שרב חסדא אסר בכל שבת להדליק בשמן שרפה, גזרה משום יום טוב שחל ערב שבת).

לג. א. אלו שמנים ושרפים יפים לדיו?

ב. האם מברכים על כל מצוות שמדבריהם?

ג. מנין שחוששים לחשד?

ד. המוקיר חכמים, אוהבם וירא מפניהם — מה שכרו?

א. אמר רבי יהושע בן לוי: כל השמנים יפים לדיו ושמן זית מן המובחר — בין לענין גיבול (— לישת השחרורית בשמן), בין לענין עישון (— יצירת השחרורית ע"י שרפת שמן). כן שנה רב שמואל בר זוטרי. ואילו רב שמואל בר זוטרא שנה לענין עישון בלבד. (ומשמע שחולק על גיבול. כן מבואר בהגהות רא"מ הורביץ).

אמר רב הונא: כל השרפים יפים לדיו ושרף קטף (הוא ה'צרי'. תרגום בראשית לו, כה; כריתות ו. והוא עץ האפרסמון. עפ"י גמרא להלן כה-כו; הערוך) — יפה מכולם.

ב. על כל מצוות מדרבנן מברכים 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו' [אם מלא תסור... (רב אויא)]. אם משאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. (רב נחמיה).

במסכת סוכה (מו) מבואר שאין הדבר מוסכם על דעת הכל, ולדעת רבי יהושע בן לוי אין מברכים על מצוות דרבנן (עפ"י אבי עזרי (קמא) ברכות יא, ג).

אבל על הפרשת דמאי אין מברכים [ולכך אפשר להפרישו כשהוא ערום]. אביי פירש הטעם, לפי שמצוה מדבריהם שהיא מחמת הספק אין מברכים עליה. ושונה יום טוב שני של גלויות שתקנו בו ברכות כביום טוב ראשון כדי שלא יזלזלו בו. ורבא פרש שעל דמאי אין מברכים לפי שהרי עמי הארץ מעשרים, (ואפילו 'ספק' אין כאן אלא חומרא בעלמא).

ג. מנין שחוששים לחשד, שנינו: אמר רבי שמעון: בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו, כלומר בשעת גמר קציר השדה דוקא — מפני גזל עניים [שלא יראה שעה פנויה ויאמר לקרובו עני הרי זו פאה] ומפני ביטול עניים [שלא יהו עניים יושבים ומשמרים עכשיו מניח בעה"ב פאה] ומפני חשד [שלא יהו עוברים ושבים ואומרים תבא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו] ומשום בל תכלה. [פירש רבא: מפני הרמאים העוברים על לא תכלה ואומרים כבר הנתנוה]. [וכן למדו מן הכתוב והייתם נקים מה' ומישראל, שאסור לו לאדם להביא עצמו לידי חשד. עפ"י משנה שקלים ג, ב. ומסתבר שזהו איסור תורה. עפ"י אגרות משה או"ח ח"ד פב. וכן צדד בשו"ת מים עמוקים ע. וע' תקנת השבין עמ' 131].

ד. אמר רבא: האוהב את החכמים — יהיו לו בנים חכמים. המכבד חכמים (גרסת הגר"א: הירא מהחכמים) — יהו לו חתנים חכמים. הירא מהחכמים (הגר"א: המכבד חכמים) — הוא עצמו יהא תלמיד חכמים. ואם אינו בר הכי — יהיו דבריו נשמעים כתלמיד חכם.

דף כד

לד. האם מזכירים את הדברים דלהלן, והיכן, ומה הדין כשלא הזכיר?

- א. הזכרת חנוכה בתפלה ובברכת המזון.
- ב. הזכרת חנוכה במוספין.
- ג. הזכרת ימים שיש בהם קרבן מוסף, כגון ראש חדש וחולו של מועד — בתפלה ובברכת המזון.
- ד. הזכרת ימים שאין בהם קרבן מוסף, כגון שני וחמשי של תעניות, מעמדות — בתפלה ובברכת המזון.
- ה. הזכרת ראש חדש בברכות הפטרה בשבת.
- ו. הזכרת יום טוב בברכות הפטרה במנחה של שבת.